

SOCIOEKONOMSKE PROMJENE U RURALNOM PODRUČJU ISTARSKE ŽUPANIJE¹

SOCIOECONOMIC CHANGES IN ISTRIAN COUNTY'S RURAL AREA

Tihana Ljubaj, Ramona Franić, M. Njavro

SAŽETAK

U radu su analizom službenih statističkih podataka identificirani uzroci i obilježja promjena u socijalnoj i ekonomskoj strukturi poljoprivrednog stanovništva Istarske županije, izazvanih ekonomskim i političkim zbivanjima nakon osamostaljenja Hrvatske. U skupini socijalnih promjena, stanovništvo Istre je između dva Popisa stanovništva (1991. i 2001. godine) poraslo, kao i broj kućanstava, dok se poljoprivredno stanovništvo smanjilo. Prema formalnom i neformalnom obrazovanju najveći postotak poljoprivrednika ima samo praktično iskustvo bavljenja poljoprivredom. Podaci o ekonomskoj strukturi pokazuju kako su najvećem broju stanovnika glavni izvori sredstava za život prihodi od rada (samostalnog i nesamostalnog). Najveći broj, odnosno, 25% poljoprivrednih kućanstava koristi između 5 i 10 ha zemljišne površine, obrađuje oranice i vrtove na kojima siju žitarice, a prerada poljoprivrednih proizvoda jest dominantna u ostvarivanju prihoda poljoprivrednika.

Rezultati ankete provedene u sklopu PRIMA projekta ukazali su na moguće uzroke promjena i potencijalne promjene u budućnosti.

Kao najvažnije promjene na području svojih općina ispitanici su istaknuli izgradnju poduzetničkih zona i poboljšanje infrastrukture te promjene u strukturi zaposlenih. Jačanje lokalnog identiteta i razvoj ljudskih resursa najvažniji su ishodi gospodarskih programa, a promocija Istre, potpore primjeni novih proizvodnih standarda i poboljšanje sustava praćenja i informiranja

¹ Rad je financiran sredstvima iz projekta PRIMA (Prototypical policy impacts on multifunctional activities in rural municipalities) u sklopu FP7 programa Europske komisije contract no. 212345. <https://prima.cemagref.fr/>. Osiguravatelj sredstava nije sudjelovao u osmišljavanju istraživanja, prikupljanju i obradi podataka, odluci o objavljivanju i pripremi rukopisa.

najuspješnije su mjere za ostvarivanje programa važnih za njihove općine. Odgovori ispitanika upućuju na sve veću zainteresiranost poljoprivrednika za razne tečajeve usavršavanja.

Ključne riječi: socioekonomske promijene, OPG, Istra, PRIMA

ABSTRACT

The aim of this paper is to identify changes in social and economic structure of agricultural population in Istria County as a result of recent economic and political processes. In social changes group, Istrian population, and number of households had grown between two Censuses, as the agricultural population had fallen. According to educational structure, the majority of farmers have only practical experience. Data on economic structure indicate that the main sources of livelihood for majority of population are incomes from permanent job. Processing agricultural products prevails in income structure of farmers. The majority of agricultural households own and use between 5 and 10 hectares of available land, cultivating arable land and gardens, where they grow cereals.

Surveys analysis, as a part of the PRIMA project, points out the possible reasons for past changes and potential changes in the future. „This publication has been funded under the PRIMA (Prototypical policy impacts on multifunctional activities in rural municipalities) collaborative project, EU 7th Framework Programme (ENV 2007-1), contract no. 212345. <https://prima.cemagref.fr/> The funders had no role in study design, data collection and analysis, decision to publish, or preparation of the manuscript.“

As the most important changes in their municipalities, the participants pointed out creation of enterprise zones and improving the infrastructure, as well as the employment structure changes. Strengthening the local identity and human resources development are the most important outcomes of economic programs. The promotion of Istria, subsidies for the use of new production standards, and evaluation and information improvement are the most successful measures for implementation of programs that are important for their counties. The answers show the growing interest of farmers for additional education.

Key words: socioeconomic changes, family farm, Istria, PRIMA

UVOD

U ruralnom području, koje obuhvaća 90% kopnenog odnosno 61% naseljenog dijela Hrvatske živi 47% ukupnog stanovništva. Prisutan dugoročni trend iseljavanja mladog stanovništva i ostala nepovoljna sociodemografska obilježja ruralnog i poljoprivrednog stanovništva loša su podloga za uvođenje novina u ruralni prostor, u poljoprivredu i u poljoprivredi komplementarne djelatnosti.

Obilježja hrvatske poljoprivrede i ruralnog stanovništva slična su obilježjima novih članica Europske unije (EU): mala, fragmentirana i nekonkurentna gospodarstva te siromašno, slabije obrazovano, starije stanovništvo koje znatno rjeđe naseljava ruralna područja u odnosu na gradska. Potpuno iskorištavanje potencijala ruralnog prostora i različitih programa potpore otežavaju navedena obilježja ruralnog prostora, poljoprivrede kao djelatnosti ali i obilježja samih poljoprivrednika (poput slabih poduzetničkih sposobnosti i nesklonosti promjenama i rizičnim pothvatima). Također, s uma se ne smije smetnuti niti činjenica da su nove države članice EU imale najviše problema u prilagodbi upravo s poljoprivredom (Franić i sur., 2006).

Možda je najbolji primjer kako se ova ograničenja mogu nadvladati Istarska županija, koja se, zbog ekonomskih pokazatelja, često ističe kao jedna od najnaprednijih u Hrvatskoj. Tome je sigurno pridonio njen geografski položaj, koji ju je zaštitio od ratnih razaranja 1990.-ih godina, ali i povijest poluotoka, koja je utjecala na stvaranje i zadržavanje dobre suradnje sa susjednom Italijom i ostalim regijama. Nadalje, intenzivnija komunikacija sa zapadnim svijetom rezultirala je bržim prilagođavanjem gospodarskim promjenama i, u odnosu na ostale hrvatske županije, boljom kakvoćom i dostupnošću podataka koji olakšavaju istraživanje svih promjena vezanih za stanovništvo i gospodarstvo Istarske županije. Povećanje ili smanjenje broja stanovnika, promjene u dobroj strukturi te migracije u unutrašnjost ili na obalu daju signale o potrebama za pojedine infrastrukturne sadržaje koji mogu olakšati život stanovništva. Upravo su ovi razlozi prevladali u odabiru Istarske županije, u istraživanju socioekonomskih promjena u ruralnim područjima, kao pilot regije u projektu PRIMA.

Kao temeljne djelatnosti za oporavak istarskog gospodarstva i ruralnog prostora odavno su prepoznate poljoprivreda i turizam (Ilak-Peršurić, 2003).

Naime, prijašnja istraživanja su pokazala kako su demografske i socijalne promjene na području Istarskog poluotoka započele već nakon Prvog svjetskog rata, kada se iz političkih razloga iseljavaju Hrvati, a nakon Drugog svjetskog rata Talijani, čime se mijenja brojčana i narodnosna struktura stanovništva. Poboljšanjem komunalne i prometne infrastrukture došlo je do povratka imućnijih stanovnika u područja dotada obilježena iseljavanjem. (Radinović i sur., 2005).

Promjene u demografskoj strukturi odrazile su se i na promjene gospodarske strukture na razini Županije. Zbog gašenja pojedinih tradicionalnih djelatnosti, poput rudarstva, stanovnici su bili prisiljeni tražiti nove izvore dohotka. Dio stanovnika ih pronalazi u poljoprivredi i poljoprivredi komplementarnim djelatnostima u ruralnom prostoru (Ilak-Peršurić, 2003). Autori koji analiziraju obiteljska poljoprivredna gospodarstva kao nositelje poljoprivredne djelatnosti i važne elemente u razvitku istarskog ruralnog i ukupnog gospodarstva, ističu potrebu za njihovom bržom strukturnom prilagodbom s ciljem ostvarivanja većeg dohotka i gospodarstava i ruralne zajednice.

Povećanje učinkovitosti domaće poljoprivrede moguće je ostvariti kroz stvaranje zadovoljavajućeg broja vitalnih, dovoljno velikih, komercijalnih, suvremeno opremljenih, profesionaliziranih obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava (Radinović i sur., 2005; Radinović i Žutinić, 2006). Kako bi takva gospodarstva osigurala zadovoljavajući dohodak, potrebno je poticati diversifikaciju proizvodnje i razvoj poljoprivredi komplementarnih djelatnosti, s naglaskom na održivoj i multifunkcionalnoj poljoprivredi. Upravo je Istarska županija začetnik agroturizma kao komplementarne poslovne aktivnosti na obiteljskim gospodarstvima, a pozitivan utjecaj na dohodak gospodarstva uočavaju Franić i Grgić već prije jednog desetljeća (Franić i Grgić, 2002). Dohodak se zbog stalne turističke potražnje za proizvodima gospodarstva povećava, a gospodarstvo istovremeno izbjegava korištenje nedovoljno razvijenih tržišnih institucija. Agroturizam diversificira zaposlenost stanovništva (Grgić i sur. 2011), što u kombinaciji s razvitkom infrastrukture sprečava depopulaciju ruralnih i seoskih područja (Grgić i sur., 2010). Istra je doživjela ekspanziju turizma u razdoblju od 1970. do 1990. godine, koja nije bila praćena razvojem poljoprivrede (Radinović i sur. 2005). U novije vrijeme dolazi do zamjene masovnog turizma individualnim i porasta potražnje za određenim

namirnicama (povrće, voće, meso, mlijeko i proizvodi od brašna) koju poljoprivredna gospodarstva nisu pratila porastom svoje proizvodnje (Brščić i sur., 2005).

Na temelju istaknutih obilježja Istarske županije, osnovni cilj ovog istraživanja je ustanoviti promjene u strukturi ekonomskih aktivnosti i strukturi dohotka na ruralnom području Istarske županije u razdoblju od osamostaljenja do 2010. godine (vremena provođenja projekta PRIMA), kao i motive koji su nositelji ekonomskih aktivnosti nagnali na promjene. U ostvarenju tog cilja zadaće su bile (1) ustanoviti obilježja i razloge demografskih promjena stanovnika Istarske županije te (2) identificirati elemente nacionalnih i lokalnih razvojnih strategija, kao i konkretne elemente ekonomske (agrarne i ruralne) politike koji su u najvećoj mjeri izazvali i intenzivirali te promjene.

METODE RADA I IZVORI PODATAKA

Socijalne i ekonomske promjene na području Istarske županije su praćene u razdoblju između dva Popisa stanovništva (1991. i 2001. godine) te Popisa poljoprivrede 2003. Prilikom prikupljanja i obrade podataka iz statističkih izvora najveći problem su predstavljale promjene u metodologiji prikupljanja i prikazivanja podataka Državnog zavoda za statistiku, s obzirom da se tijekom analiziranog razdoblja mijenjala metodologija obuhvata, prikupljanja i obrade podataka. Analiza i sinteza, odnosno grupiranje podataka, te njihova interpretacija i komparacija bili su zbog toga otežani. Između dva popisa stanovništva došlo je do promjene teritorijalnog ustroja Republike Hrvatske, iz općina u županije, pa su stoga podaci za Istarsku županiju za 1991. godinu rezultat agregiranja podataka općina koje danas administrativno pripadaju Istarskoj županiji.

Statistički podaci analizirani su uobičajenim metodama za ekonomske analize (indeksi, udjeli, grafički prikazi), a za interpretaciju su korištene kvalitativna analiza anketnog istraživanja te analiza sadržaja, komparativna metoda i prikaz sadržaja relevantnih sekundarnih izvora.

Dodatno su za kvalitativnu ocjenu i interpretaciju podataka i teza istraživanja, korišteni podaci europskog projekta „PRIMA“² u koji je, s hrvatske strane, uključena Istarska županija kao pilot-područje. Podaci prikupljeni u okviru ovog projekta obuhvatili su područje gradova Buzet, Labin, Poreč i Rovinj te općine Bale i Gračišće a poslužili su kao ishodišna točka u obrazloženju socio-demografskih promjena ruralnog područja Istre.

Provedena anketa polustrukturiranog tipa, popraćena intervjuom s ispitanikom (za dodatna pojašnjenja), sastojala se od pet pitanja koja su se odnosila na općenite i najvažnije demografske, ekonomske, infrastrukturne i političke promjene u općinama ispitanika, ocjenjivanje važnosti rezultata pretpristupnih fondova EU i domaćih programa za prilagodbu standardima EU te ocjenjivanje uspješnosti mjera za ostvarivanje najvažnijih ciljeva za svaku općinu. Uzorak se sastojao od petero ispitanika iz državnih institucija (Državni ured Buzet, Institut za poljoprivredu i turizam Poreč te Hrvatski zavod za poljoprivrednu savjetodavnu službu) i šestoro ispitanika iz poslovnih subjekata i obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava.

Iako su promjene počele ranije u ovom istraživanju se krenulo od pretpostavke kako je nakon osamostaljenja Hrvatske i općenitih promjena u ekonomskom sustavu, došlo do bitnih promjena u socioekonomskom sastavu ruralnih područja Istre. Zbog restrukturiranja najvažnijih poduzeća i prestanka jednog dijela ekonomskih aktivnosti (poput zatvaranja rudnika), povećao se broj nezaposlenih, od kojih se dio preorijentirao na poljoprivredu. Sve više poljoprivrednih gospodarstava kao odgovor na promjene u agrarnoj i ruralnoj politici specijalizira svoju proizvodnju. Konkretnije, riječ je o reakciji gospodarstava na uvođenje sustava potpora za podizanje višegodišnjih nasada i ulaganja u marketinšku promociju proizvoda i stvaranje tržnih marki (maslinovo ulje i vino).

Rezultati daju jasniju sliku o socioekonomskim promjenama u Istarskoj županiji, omogućuju bolje razumijevanje uzroka tih promjena i daju smjernice za predviđanje mogućih promjena u budućnosti.

² Projekt PRIMA (*Prototypical Policy Impacts on Multifunctional Activities in Rural Municipalities*) predstavlja partnerstvo sedam zemalja: Francuske, Bugarske, Norveške, Njemačke, Nizozemske, Češke, Ujedinjenog Kraljevstva i Hrvatske. Cilj projekta je dati odgovor na pitanje kao strukturni fondovi Europske unije utječu na višefunkcionalnu upotrebu zemljišta i ekonomske aktivnosti ruralnog stanovništva

REZULTATI RADA

Mjere ekonomske, odnosno agrarne politike u analiziranom razdoblju

Mjere agrarne politike u promatranom razdoblju koje su u Istri izazvale najznačajnije posljedice su izravni proizvodni poticaji, potpore kapitalnim ulaganjima u poljoprivredi, šumarstvu i ribarstvu i model potpore ruralnom razvitku, koji se provodio putem programa razvitka seoskog prostora, očuvanje izvornih i zaštićenih pasmina i marketinške pripreme poljoprivrednih proizvoda. Proizvodni poticaji su isplaćivani za ratarstvo, sadni materijal, višegodišnje nasade i maslinovo ulje, a poticala se i stočarska proizvodnja, pernata divljač, ekološka proizvodnja i ribarstvo.

S ciljem unapređenja uvjeta poljoprivredne proizvodnje, Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva je modelom kapitalnih ulaganja sufinanciralo investicije obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava (OPG-a) za koje je komercijalna banka odobrila kredit. Ulaganja su se odnosila na nabavu osnovnog stada u stočarstvu, podizanje višegodišnjih nasada i šuma, izgradnju i opremanje objekata za poljoprivrednu proizvodnju i akvakulturu, uređenje poljoprivrednog zemljišta, nabavu ribarskih plovila, opreme i mehanizacije za poljoprivredu, ribarstvo i šumarstvo te izgradnju i opremanje objekata za čuvanje i preradu poljoprivrednih proizvoda i ribe. Program ruralnog razvitka bio je usmjeren na razvitak ruralnog prostora, marketinšku pripremu poljoprivrednih proizvoda te očuvanje izvornih i zaštićenih pasmina. U razdoblju od 2006. do 2009. godine veći poljoprivredni proizvođači i prerađivačka industrija bili su u mogućnosti koristiti financijska sredstva iz pretpristupnog fonda SAPARD, kojega je 2007. godine zamijenio programski paket IPA, a za sektor poljoprivrede i ruralnog razvoja njegova komponenta V.

Mjere agrarne politike, gospodarski programi i pretpristupni fondovi Europske unije imali su za cilj prilagodbu standardima Unije putem izravnih plaćanja, ulaganja u diversifikaciju djelatnosti u ruralnim područjima, preradu i marketing proizvoda, obnovljive izvore energije i izvorne kultivare i pasmine, a potpore su bile osigurane i za izgradnju poslovnih zona, primjenu novih proizvodnih standarda, poboljšanje sustava praćenja i informiranja, obrazovnog sustava, civilnog društva. Posebne linije potpora koristile su se u Istri za promociju županije i ulaganja u očuvanje i obnovu kulturnog naslijeđa.

Socijalne promjene

U razdoblju između dva popisa stanovništva (1991. i 2001.) porastao je ukupni broj stanovnika, ali se smanjio broj djece, što je zabrinjavajuće zbog njegove znatno manje brojnosti u odnosu na stanovništvo srednje životne dobi. Odgovori ispitanika pojašnjavaju podatak o smanjenju broja žena na području županije, kao posljedicu zapošljavanja u susjednim županijama i Italiji, zbog čega nisu bile prisutne u trenutku popisa. Na porast broja stanovnika utjecale su i migracije, odnosno doseljavanje stanovništva kao posljedica ratnih okolnosti: prema podacima iz 2001. godine, od ukupnog broja novopridošlih stanovnika, više od 70% imigranata je s područja Hrvatske, dok je od preostalog broja imigranata izvan granica Hrvatske njih najviše iz Bosne i Hercegovine (više od 50% od ukupnog broja stranih imigranata).

Tablica 1: Migracijska obilježja stanovnika (Istarska županija)

Table 1: Population migration features (Istria County)

		Godina / Year		Indeks 2001./1991. Index 2001/1991	
		1991.	2001.		
Ukupan broj stanovnika / Total population		204.346	206.344	100,98	
0-14 godina / 0-14 years of age		39.736	31.177	78,46	
15-59 godina / 15-59 years of age		126.657	129.604	101,02	
60-79 godina / 60-79 years of age		35.551	39.662	111,56	
Prisutni u vrijeme popisa / Present at the time of Census		194.706	189.717	97,44	
Odsutni iz naselja / Absent from the place of Census		9.640	16.250	168,57	
Od rođenja stanuje u istom naselju / Living in the same place since birth		88.771	96.865	109,12	
Doseljeno u naselje stanovanja / Migrated into the place of residence	Iz drugih dijelova Hrvatske / From other parts of Croatia		90.120	81.148	90,04
	Iz inozemstva / From abroad	<i>Ukupno / All</i>	23.990	27.605	115,07
		<i>BiH / Bosnia and Herzegovina</i>		14.947	
		<i>Makedonija / Macedonia</i>		829	
		<i>Slovenija / Slovenia</i>		3.068	
	<i>SRJ / Federal Republic of Yugoslavia</i>		6.264		

Izvor: Popis stanovništva 1991., Popis stanovništva 2001., DZS

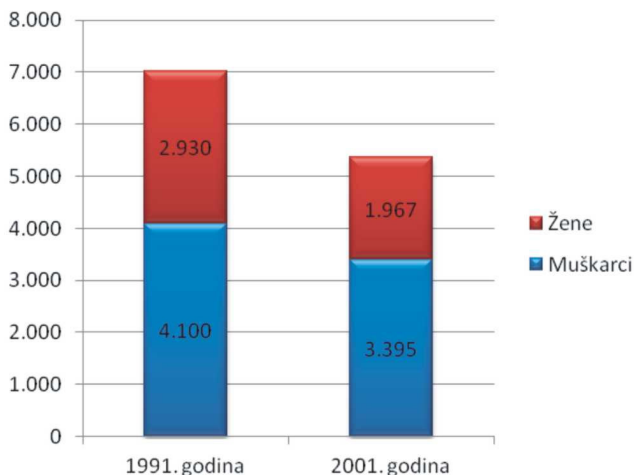
Source: Census 1991, Census 2001, Croatian Bureau of Statistics

Povećanjem broja stanovnika povećao se i broj kućanstava, najviše neobiteljskih (sa samo jednim članom). U skupini užih obitelji (bračni par bez djece, bračni par s djecom, majka s djecom i otac s djecom), smanjio se broj bračnih parova s djecom, a povećao broj majki i očeva s djecom, dok je najveći broj obitelji s dvoje i jednim djetetom.

Poljoprivredno stanovništvo se smanjilo za 10%, zbog zapošljavanja u nepoljoprivrednim aktivnostima i sukladno je rezultatima prijašnjih istraživanja (Radinović i sur. 2005), a posebno je zamjetan pad broja žena.

Graf 1: Poljoprivredno stanovništvo prema broju i spolu (Istarska županija)

Graph 1: Agricultural population by sex (Istria County)

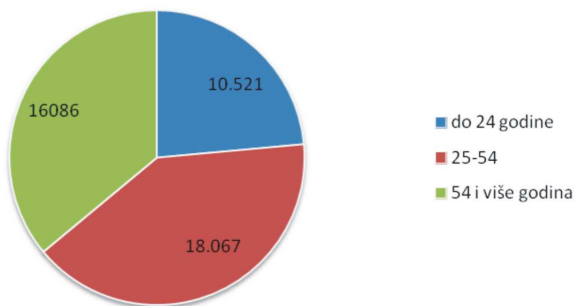
Izvor: Popis stanovništva 1991., Popis stanovništva 2001., DZS

Source: Census 1991, Census 2001, Croatian Bureau of Statistics

Prema Popisu poljoprivrede iz 2003. godine, obilježja dobne strukture poljoprivrednika slična su obilježjima dobne strukture ukupnog broja stanovnika županije. Brojnost poljoprivrednog stanovništva dobne kategorije do 25 godina potvrđuje izjave ispitanika kojima ističu kako se sve više mladih ljudi angažira u poljoprivrednoj djelatnosti.

Graf 2 Poljoprivredna kućanstva istarske županije prema dobi članova (Istarska županija)

Graph 2: Agricultural households by members' age (Istria County)

Izvor: Popis poljoprivrede 2003. godine, DZS

Source: Agricultural Census, 2003, Croatian Bureau of Statistics

Obrazovna struktura trajno zaposlenih na OPG-ima potvrđuje podatke o lošoj obrazovnoj strukturi poljoprivrednika. Najviše stalno zaposlenih djelatnika na OPG-ima posjeduje samo praktično iskustvo u radu u poljoprivredi (čak 98,5% od ukupnog broja trajno zaposlenih na OPG-ima), dok preostalih 1,5% ispitanika ima završen neki oblik formalnog (srednja škola, fakultet) ili neformalnog obrazovanja (tečaj). U razdoblju nakon što je proveden posljednji Popis poljoprivrede (2003.), Poljoprivredna savjetodavna služba je provela brojne tečajeve usavršavanja, čime je povećan broj poljoprivrednika koji su se dodatno (neformalno) obrazovali. Obrazovna struktura anketnih ispitanika (poljoprivrednika) također potvrđuje obrazac pozitivnih promjena, iako je i kod ove skupine u županiji najveći broj onih koji se u svom radu oslanjaju samo na praktično iskustvo.

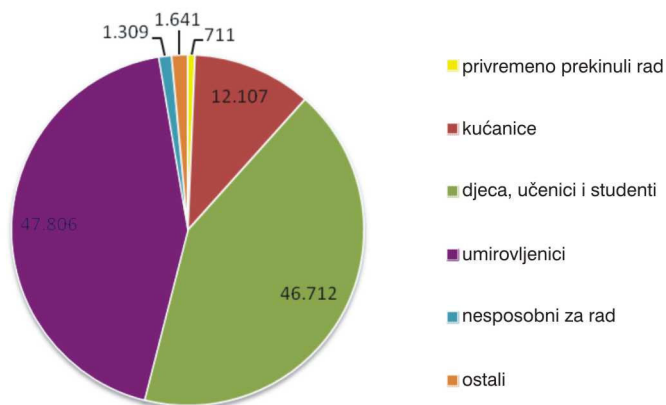
Ekonomске promjene

Ekonomski aktivna populacija Istre je između dva popisa porasla oko 5%, dok se broj zaposlenih smanjio sa 83.033 na 79.876. Navodi ispitanika o značajnom gubitku radnih mjesta su potvrđeni Popisom stanovništva iz 2001. godine, prema kojemu 80% nezaposlenih traži ponovno zaposlenje. U skupini

neaktivnog stanovništva prevladavaju umirovljenici, što je u skladu s tezom o većem broju starijeg stanovništva. Veliki postotak neaktivnog stanovništva su djeca, učenici i studenti, što može sugerirati pozitivne promjene u dobnoj strukturi stanovništva županije.

Graf 3: Struktura neaktivnog stanovništva u 2001. Godini (Istarska županija)

Graph 3: Inactive population structure (Istria County)

Izvor: Popis stanovništva 2001., DZS

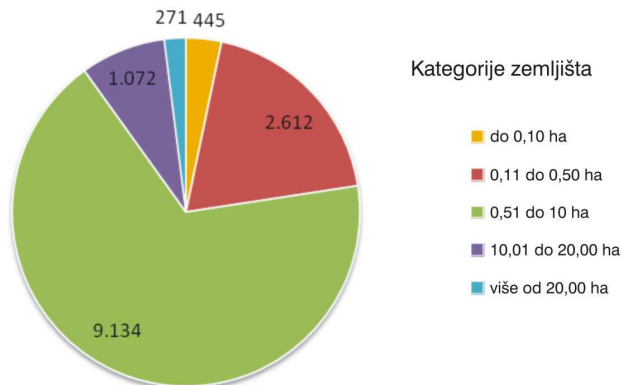
Source: Census 2001, Croatian Bureau of Statistics

Podaci o glavnim izvorima sredstava za život su prikupljeni samo za 2001. godinu i prema njima najvećem broju stanovnika (38%) glavni izvor sredstava za život su prihodi od samostalnog i nesamostalnog rada.

U Istarskoj županiji je prema Popisu poljoprivrede iz 2003. godine bilo 72 poslovna subjekta, koja su raspolagala s 10% ukupno korištenog poljoprivrednog zemljišta. Od ukupno raspoloživog poljoprivrednog zemljišta, koristilo se manje od pola. Kućanstva su u prosjeku obrađivala 1,63 ha poljoprivrednog zemljišta. Prema veličini korištenog zemljišta, najviše kućanstava je posjedovalo od 5,01 do 10 ha i od 10,01 do 20 ha.

Graf 4: Skupine poljoprivrednih kućanstava prema ukupno raspoloživom zemljištu (Istarska županija)

Graph 4: Agricultural households according to total available land (Istria county)

Izvor: Popis poljoprivrede 2003. godine, DZS

Source: Agricultural Census, 2003, Croatian Bureau of Statistics

Najveći dio korištenog poljoprivrednog zemljišta bio je u privatnom vlasništvu (82%), dok je preostalo zemljište bilo u zakupu. Prema kategorijama zemljišta, najviše su korištene površine oranica i vrtova, zatim livade, pašnjaci, vinogradi i voćnjaci. Na oranicama su najviše sijane žitarice i krmno bilje. Uzevši u obzir kako je Istra najpoznatija po maslinovom ulju i vinu, te proizvodnji povrća takva struktura proizvodnje je iznenađujuća. Anketa objašnjava takvu situaciju kao posljedicu zadržavanja višegeneracijske tradicije proizvodnje žitarica, zbog lošije dobne i obrazovne strukture poljoprivrednika. Mjere agrarne politike (poticaji za višegodišnje nasade i marketinška promocija proizvoda) zasigurno su utjecale na promjene u strukturi proizvodnje, što će se vrlo vjerojatno potvrditi statističkim podacima u sljedećem Popisu poljoprivrede.

Kućanstva su, uz prodaju poljoprivrednih proizvoda, ostvarivala prihode i od dopunskih djelatnosti. Struktura izvora dohotka od prodaje poljoprivrednih proizvoda pokazuje kako je većina gospodarstava prihode ostvarila od prodaje

voća, grožđa, vina, rakije, maslinova ulja i povrća, iako su u strukturi proizvodnje prevladavale žitarice. Prerada poljoprivrednih proizvoda na gospodarstvu je najzastupljenija dopunska aktivnost, što sugerira kako poljoprivrednici ne prodaju isključivo sirovine, već prepoznaju važnost proizvoda s većom dodanom vrijednošću u povećanju dohotka kućanstva. Ostale dopunske aktivnosti uključuju turizam, obradu drva, ugovoreni rad s vlastitom mehanizacijom i ručni rad.

Rezultati anketnog ispitivanja

U okviru provedenog anketnog istraživanja, anketirani su voditelji OPG-a i zaposlenici poslovnih subjekata i državnih službi; ukupno je provedeno jedanaest intervju.

Kao najvažnije promjene na području svojih općina ispitanici su najčešće isticali tri elementa: (1) izgradnju poduzetničkih zona i proizvodnih hala, (2) poboljšanje infrastrukture i (3) promjene u strukturi zaposlenih. Zbog propadanja velikih poduzeća došlo je do otvaranja obrta i zaokreta ka turizmu i poljoprivredi. Ispitanici pojašnjavaju kako se mlađe stanovništvo početkom 1990-ih počelo baviti poljoprivredom kako bi izbjegli novačenje (početkom Domovinskog rata). Posljedice tog trenda zabilježene su u Popisu poljoprivrede 2003. godine, gdje su mlađi poljoprivrednici dominantna skupina. U kategoriji ekonomskih promjena, izravne posljedice mjera agrarne politike u analiziranom razdoblju vidljive su u specijalizaciji proizvodnje, te povećanju proizvodnje vina, maslinova ulja i povrća.

Prema anketi, najvažniji rezultati politika su jačanje lokalnog identiteta i razvoj ljudskih resursa, a ostvareni su mjerama potpore primjeni novih proizvodnih standarda, promocije Istre i poboljšanje sustava praćenja i informiranja. Prepoznata je važnost razvoja poljoprivredi komplementarnih djelatnosti u ostvarivanju konkurentne ruralne ekonomije, a poboljšanje tržišne učinkovitosti je istaknuto kao motiv za razvoj cijelog društva.

Koliko je politika razvoja ljudskih resursa bitna potvrđuje izjava jednog ispitanika: „čovjek je osnovni resurs i temelj razvoja čitave zajednice koja se ne može uspješno razvijati bez suradnje svih dionika razvoja“. Iz odgovora ispitanika uočava se kako je neuspjeh pojedinih mjera posljedica nedostatka adekvatnih kadrova, nepovjerenja u udruge civilnog društva te nesagledavanje

gospodarstva kao cjeline. Zbog toga ispitanici sugeriraju poboljšanja u vidu zapošljavanja kompetentnih kadrova na pozicijama odgovornima za strateško planiranje (općenito gospodarstva pa tako i poljoprivrede), unapređenja marketinga, prerade i prodaje, uvođenja kontrole monopola u energetskom sektoru, a nadasve poboljšanja u sustavu obrazovanja. Kao akcije koje donose najbrže rezultate vide promociju proizvoda na sajmovima i izgradnju vinskih cesta, angažiranje lokalne zajednice u ulaganjima u obnovljive izvore energije po uzoru na skandinavske zemlje te cjeloživotno obrazovanje i dodatne edukacije proizvođača specifičnih proizvoda.

Najveće nesuglasje u mišljenju ispitanika proizvelo je pitanje o funkcionalnosti i korisnosti izravnih plaćanja za poljoprivrednu proizvodnju. Za razliku od ispitanika koji smatraju da su izravna plaćanja dobar sustav i izvrstan poticaj za mlade poljoprivrednike koji tek započinju s proizvodnjom, ima i suprotnih mišljenja prema kojima izravna plaćanja demoraliziraju uspješne (ekonomski orijentirane) poljoprivrednike. Zagovornici ovakvog stava smatraju da bi model izravnih plaćanja trebalo zamijeniti mjerama usmjerenima na promociju poljoprivrednih proizvoda, a marketinški bi trebalo (barem u slučaju Istarske županije) posebno popratiti vino i maslinovo ulje. Međutim, ispitanici su se složili kako je potrebno pooštriti kriterije i kontrolirati prava pri njihovoj dodjeli, a subvencije usmjeriti na usavršavanje i razvoj poslovnih ideja, što će u konačnici povećati prihod i dohodak.

Prema odgovorima ispitanika može se zaključiti da se poljoprivrednici općenito nisu u potpunosti prilagodili novom sustavu poticaja i kako uspješniji poljoprivrednici uglavnom i bolje razumiju smisao poticaja. Uz izravna plaćanja, kao najveći problem ističu se i „neriješena vlasnička pitanja poljoprivrednog zemljišta“, „predimenzionirana infrastruktura bez potrošača“, „nedostatak ulaganja u izvorne pasmine i kultivare“ te „nedostatak prostornog plana“. Od ispitanika se saznalo i da drže nužnim poboljšati mjeru ulaganja u poljoprivredna gospodarstva, na način da se ta ulaganja usmjere na mlade poljoprivrednike i razvoj dodatnih aktivnosti u ruralnom prostoru.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Kao osnovni ciljevi ovog rada postavljeni su utvrđivanje promjena u demografskoj strukturi stanovništva Istarske županije, strukturi dohotka i

ekonomskih aktivnosti u ruralnim područjima Županije te identifikacija elemenata nacionalnih i lokalnih politika koje su u najvećoj mjeri utjecale na te promjene. Temeljem rezultata provedenog istraživanja možemo zaključiti:

1. Demografska obilježja stanovnika Istarske županije u razdoblju od 1991. do 2001. godine su:
 - a) Porast stanovništva kao posljedica migracija iz ratom zahvaćenih područja Hrvatske i Bosne i Hercegovine,
 - b) Smanjenje broja djece i populacije u dobnom razredu 30-34 godine,
 - c) Povećanje broja neobiteljskih kućanstava,
 - d) Smanjenje poljoprivrednog stanovništva i broja žena i muškaraca u poljoprivredi,
 - e) Porast broja mladih poljoprivrednika do 25 godina starosti
 - f) Još uvijek razmjerno loša obrazovna struktura poljoprivrednika u odnosu na ukupno stanovništvo.
2. Obilježja strukture dohotka i ekonomske aktivnosti u ruralnim područjima Istarske županije su sljedeća:
 - a) Porast ekonomski aktivne populacije i broja nezaposlenih zbog restrukturiranja i propadanja dijela poduzeća te gašenja tradicionalnih ekonomskih aktivnosti (rudarstvo),
 - b) Glavni izvori sredstava za život su prihodi od samostalnog i nesamostalnog rada,
 - c) Većinu korištenog poljoprivrednog zemljišta i stočnog fonda Istarske županije posjeduju kućanstva, a ne poslovni subjekti,
 - d) Prosječna veličina zemljišta u Županiji je razmjerno skromnih 1,63 ha po OPG-u, sugerirajući potrebu vrlo racionalnog pristupa planiranju poljoprivredne proizvodnje, kako na razini obiteljskih gospodarstava, tako i strateški na razini županije, uvažavajući ekonomsku opravdanost odabranih proizvodnji,
 - e) Najviše korištene poljoprivredne površine su oranice i vrtovi na kojima su najzastupljenije žitarice, što govori o još uvijek znatnom utjecaju tradicionalnog pristupa poljoprivrednoj proizvodnji,
 - f) Najzastupljenija dopunska aktivnost poljoprivrednih kućanstava je prerađa poljoprivrednih proizvoda, što upućuje na pozitivan trend

povećanja dohotka iz poljoprivrede ulaganjem u proizvodnju proizvoda veće dodane vrijednosti.

- g) Rezultati istraživanja su dokazali da su pojedina gospodarstva napustila diverzificiranu proizvodnju i okrenula se specijalizaciji (vina, sira, ulja), te na taj način osigurala zadovoljavajući dohodak
3. Elementi nacionalnih i lokalnih politika koji su najviše utjecali na socioekonomske promjene u ruralnim područjima Istre su:
- a) Poticaji za višegodišnje nasade i marketinška promocija proizvoda potaknuli su promjene u strukturi proizvodnje, a očekuje se da će se pozitivne promjene proizvodne strukture statistički ustanoviti u sljedećem Popisu poljoprivrede,
- b) Mjere proširenja poljoprivrednih djelatnosti i potpore seoskom turizmu potaknule su strukturne promjene u seoskom prostoru u pravcu intenziviranja aktivnosti kojima se povećava dohodak gospodarstva i ruralne zajednice,
- c) Razvoj poduzetničke infrastrukture, poslovnih zona i unapređenje infrastrukture za razvoj poljoprivrede i ribarstva pozitivan su preduvjet i budućem razvoju poljoprivrede i ostalih ekonomskih aktivnosti u ruralnom prostoru,
- d) Promocija Istre kao turističke regije i unapređenje turističkih proizvoda i usluga mjere su od kojih se očekuje da pridonesu rastu dohotka ruralnog prostora i cijele Županije, kapitalizirajući i dohodak poljoprivrede,
- e) Ulaganja u programe razvoja ruralnog prostora na razini Županije, poduzetničkih vještina, agroturizma i vrednovanje lokalnih izvornih proizvoda vide se kao mjere koje će dugoročno pozitivno djelovati na razvoj ruralnog područja Županije,
- f) Razvoj ljudskih resursa kroz ulaganja u obrazovanje i uvođenje mladih ljudi u poljoprivrednu djelatnost preduvjeti su u planiranju održivog razvoja Županije.

Trend iseljavanja mladog stanovništva moguće je zaustaviti ulaganjem u seosku infrastrukturu, poboljšanjima zdravstvenog i obrazovnog sustava, kao i razvojem i uvođenjem novih poslovnih aktivnosti (prvenstveno turističkih) u ruralno gospodarstvo. Daljnja izgradnja kulturnog identiteta i inovativnosti vidi se kao model kojim se može djelovati i na racionalno korištenje razvojnog i

gospodarskog potencijala, brže prilagođavanje promjenama i osiguranje prihvatljive kakvoće života i zadovoljavajuće razine socijalne sigurnosti. Time se potvrđuje da uspjeh državne, pa tako i lokalne politike znači osigurati koncept ruralnog razvoja temeljen na dva osnovna obilježja: (1) usmjerenosti na ljudske resurse i (2) izgradnju standarda i oblika ponašanja kojima zajednica traži načine za zadovoljenje vlastitih potreba održanja i blagostanja. Ova načela proizlaze i iz prethodnih istraživanja (Mikuš, 2010; Franić i sur., 2003), a svakako su potvrđena i rezultatima empirijskog istraživanja, odnosno razmišljanjima aktera uključenih u procese poljoprivrednog i ruralnog razvoja na području Istarske županije.

Napomena

Rad je sažeta inačica diplomskog rada Tihane Ljubaj, mag.ing.agr., naslova „Socioekonomske promjene u ruralnim područjima Istarske županije“, obranjenog 28. rujna 2010. godine na Agronomskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu.

LITERATURA

1. Bršćić, K.; Oplanić, M.; Radinović, S.; Milotić, A. (2005). Utjecaj turizma na razvoj poljoprivrede u Istri. *Agronomski glasnik* 67 (1), 67 – 77 http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=3432 Pristupljeno 3. ožujka 2010.
2. Franić, R.; Grgić Z. (2002). Agroturizam na obiteljskom poljoprivrednom gospodarstvu u Hrvatskoj – Pretpostavke i izgledi razvitka - Studija slučaja. *Agric conspec sci. (online)* 67 (3), 131-141, <http://www.agr.hr/smotra/issues.htm> Pristupljeno 3. ožujka 2010.
3. Franić, R.; Žimbek, T.; Grgić, Z. (2003). Agrarna politika u Republici Hrvatskoj na putu od poljoprivrednoga do održivog ruralnog razvitka. *Društvena istraživanja* 12 (6), 1027 – 1049, http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=30155 Pristupljeno 3. ožujka 2010.
4. Franić, R.; Njavro, M., Babić, Z., Kagin, J. (2006). EU Accession and Croatian Rural Competitiveness. *Proceedings of the ICES 2006 International Conference of the School of Economics and Business in Sarajevo "From Transition to Sustainable Development: The Path to European Integration"*. Sarajevo, Bosnia and Herzegovina, October 12-13.

5. Grgić, I., Žimbek, T., Tratnik, M. (2010). Čimbenici iseljavanja seoskog pučanstva u Republici Hrvatskoj. *Agronomski glasnik*, 72 (2-3), 143-162, http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=96346
Pristupljeno 28.01.2012.
6. Grgić, I., Zrakić, M., Cerjak, M. (2011). Agroturistička ponuda Zagrebačke županije: ograničenja i mogućnosti. *Agronomski glasnik*, 73 (1-2), 41-58, http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=109758
Pristupljeno 28.01.2012.
7. Ilak – Peršurić, A. S. (2003). Sociodemografska reprodukcija obiteljskih gospodarstava Istarske županije. *Sociologija sela* 41 (1/2), 47 -66 http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=56259
Pristupljeno 3. ožujka 2010.
8. Mikuš, O. (2010). Ocjenjivanje ruralne konkurentnosti kao podloga kreiranja politike ruralnog razvoja: doktorska disertacija. *Agronomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu*
9. Radinović, S.; Žutinić, Đ.; Oplanić, M.; Ilak – Peršurić, A. S.; Tratnik, M. (2005). Socioekonomski procesi u obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima Istre. *Društvena istraživanja* 15 (1-2), 173 – 190 http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=28236
Pristupljeno 3. ožujka 2010.
10. Radinović, S.; Žutinić, Đ. (2006). Može li Hrvatska imati konkurentnu obiteljsku poljoprivredu? Prilog istraživanju agrarne strukture. *Društvena istraživanja* 16 (1-2), 175 – 197 http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=29513
Pristupljeno 3. ožujka 2010.
11. DZS, Baze podataka, Popis stanovništva 2001., Popis poljoprivrede 2003. DZS – Državni zavod za statistiku. <http://www.dzs.hr/>. Pristupljeno 15. veljače 2010.

Adrese autora - Authors' addresses:

Tihana Ljubaj, mag.ing.agr.
Sveučilište u Zagrebu, Agronomski fakultet
Zavod za agrarnu ekonomiku i ruralni razvoj
Svetošimunska c. 25, 10000 Zagreb
e-mail: tljubaj@agr.hr

Primljeno – Received:

15.02.2012.

Prof.dr.sc. Ramona Franić
Sveučilište u Zagrebu, Agronomski fakultet
Zavod za agrarnu ekonomiku i ruralni razvoj
Svetošimunska c. 25, 10000 Zagreb

Doc.dr.dc. Mario Njavro
Sveučilište u Zagrebu, Agronomski fakultet
Zavod za menadžment i ruralno poduzetništvo
Svetošimunska c. 25, 10000 Zagreb

